

Spartacus and the Slave War

73–71 BC

Nic Fields

Copyright © 2009 Osprey Publishing Ltd

Toate drepturile rezervate

Ediție publicată de Grup Media Litera

prin înțelegere cu Osprey Publishing,
un imprint al Bloomsbury Publishing Plc.

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372;
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

Spartacus și Războiul Sclavilor

73–71 î.Hr.

Nic Fields

Copyright © 2018 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză

Teodora Nicolau

Editor: Vidrașcu și fiii

Serie coordonată de Ilieș Câmpeanu

Redactor: Ilieș Câmpeanu

Corector: Georgiana Enache

Copertă: Bogdan Mitea

Concepție grafică, tehnoredactare

și prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FIELDS, NIC

Spartacus și Războiul Sclavilor: 73–71 î.Hr.

Nic Fields. – București: Litera, 2018

ISBN 978-606-33-3050-6

NIC FIELDS

SPARTACUS ȘI RĂZBOIUL SCLAVILOR

73–71 î.HR.

NIC FIELDS și-a început cariera ca biochimist, înainte să intre în Infanteria Marină Regală. După ce a părăsit armata, s-a întors la universitate și a absolvit un masterat și un doctorat în istorie antică la Universitatea din Newcastle. A fost director adjunct la Școala Britanică din Atena, Grecia, apoi lector de istorie antică la Universitatea din Edinburgh. În prezent, Nic Fields este autor freelancer și cercetător independent, stabilit în sud-vestul Franței.

CUPRINS

INTRODUCERE	7	PLANURI OPUSE	82
Originile revoltei.....	10	Planul lui Spartacus	82
Primul Război al Sclavilor (135–132 i.Hr.)	10	Planul roman.....	88
Al Doilea Război al Sclavilor (104–100 i.Hr.)	13		
CRONOLOGIE	17	CAMPANIA	91
		Înfrângerea armatelor pretoriene, 73 i.Hr.....	92
RÂNDUIALĂ SOCIALĂ		Înfrângerea armatelor consulare, 72 i.Hr.	95
A ROMANILOR	20	Războiul cu Crassus, 71 i.Hr.	102
Sistemul sclavagist	21	Capcana se închide: răul Silarus, 71 i.Hr.....	109
Piraterie și comerț cu sclavi ...	31		
Gladiatori – oameni ai sabiei..	32	CONSECINȚE	116
Vorbitori de oscă.....	40	Crucificarea	116
COMANDANȚI ADVERȘI	43	Întoarcerea la ordine	120
Spartacus tracul	43		
Marcus Licinius Crassus	49	MOȘTENIREA	
ARMATE ÎN CONFLICT	56	LUI SPARTACUS	124
Armata sclavilor	56		
Armata romană.....	70	Ghid al surselor primare	132
		Glosar și abrevieri	139
		Bibliografie	141
		Indice	142

RÂNDUIALA SOCIALĂ A ROMANILOR

Ordinul și statutul, în opoziție cu ceea ce înțelegem astăzi prin clasă, au constituit categoriile vitale pentru lumea romană. Cicero, când susține că Senatul era deschis tuturor cetățenilor, vorbește despre „cel mai înalt ordin (*ordo*)” (*Pro Sestio* 65, 137). Astfel, romani însăși adoptau limbajul grupurilor create în funcție de statut, care le dădea dreptul la anumite privilegii, iar dacă cineva din afară l-ar fi întrebat pe unul dintre ei din ce clasă (*classis*) făcea parte, acesta s-ar fi referit probabil la una dintre cele cinci clase de proprietate din cele mai vechi trei adunări cetățenești, *comitia centuriata*. Romanii se defineau în termenii unui ordin (*ordo*) conceput legal de stat prin reguli statutare sau cutumiare și aflându-se într-o relație ierarhică față de celelalte ordine (Finley 1999: 45–51). De exemplu, Tacit, deși a scris în vremea împăraților, spunea: „Senatori și *equites* au calificări speciale nu pentru că au o natură diferită față de alți oameni, ci pur și simplu deoarece se bucură de întâiitate în ce privește locul, rangul și demnitatea, prin urmare ar trebui să se bucure de aceasta și în acele lucruri care duc la pacea minții și la o stare de bine” (*Annales* 2, 33, 2).

Chiar și sub împărați, când Roma nu mai era o republică oligarhică, ordinul senatorial și cel evestru au rămas un grup prestigios, compact de familii, perceput ca demn de respect prin standardele tradiționale ale nașterii, averii și excelenței morale. Când Cicero susține că ordinul cel mai înalt, căruia îi aparțineau senatorii, este unul deschis, ultimul lucru la care se gândeau era să deschidă ușile Senatului celor de la celălalt capăt al scării sociale. În Roma lui Cicero „banii vorbesc” și toți oamenii au un preț. Într-adevăr, Ovidiu, unul dintre poetii din perioada lui Augustus, deplâng faptul că „Senatul este inaccesibil celor săraci” (*Amores* 3, 8, 55). În același

RÂNDUIALA SOCIALĂ A ROMANILOR

spirit, Horațiu (*Epistulae* 1, 1, 58), contemporan cu Ovidiu, scria cu amărăciune că 400 000 de *sestertii*, avereua necesară pentru a fi înregistrat ca *eques* la recensământ, deschidea calea onorurilor Romei.

În același timp, ordinele inferioare din Roma erau un vast corp amorf, vag și fremătător. Pentru cei mai mulți dintre noi, cele mai ofensatoare sunt părerile împărtășite de preferatul clasiciștilor de-a lungul vremii, Cicero. Cu un stil înțepător, acesta nu scăpa niciodată să nu-i articuleze pe plebeii de la oraș, pe acei *proletarii* romani care se înghesuiau în apartamente dărăpăname care nu erau construite pentru oameni, ci pentru cărtișe, referindu-se adesea la ei, printre altele, ca la „scursura societății” (de ex. *Epistulae ad Atticum* 1, 19, 4). El recunoaște săracia cruntă și mizeria socială pe care aceștia trebuiau să le îndure, dar, de parcă lucrurile nu erau și aşa destul de rele, consideră că nu era decât vina lor, folosind cu nonșalanță cuvântul *egens*, „nevoiaș”, pentru cei săraci, și chiar merge într-atât de departe încât să îi menționeze în același timp pe cei „nevoiași și nelegiuți” (*egens et improbus*, *De domo sua* 89). Cicero nu avea cum să aprecieze că, pentru proletariatul Romei îngropat într-o viață monocromă fără perspective, orizontul cel mai îndepărtat fusese întotdeauna ziua de mâine. Dar ce se poate spune despre cei de la baza conglomeratului social, adică cei cu statut de sclav?

SISTEMUL SCLAVAGIST

Sclavia este un aspect extrem de controversat al Antichității. Rămâne un subiect sensibil chiar și în secolul XXI, mai ales că sclavia a constituit o fațetă a civilizației occidentale care a provocat nesfârșite dezbateri, dar care a jucat un rol important, deși dureros, în propria noastră istorie economică și socială.

În literatura Romei, sclavii sunt omniprezenți și, de pildă, scriitorii despre agricultură Marcus Porcius Cato (237–149 î.Hr.), cunoscut și drept cel Bătrân pentru a-l deosebi de strănepotul său, și Marcus Terentius Varro (116–27 î.Hr.) au presupus că principala mâna de lucru era sclavul străin. Întâlnim sclavi în ateliere și

operațiuni comerciale, dar ar fi greșit să presupunem că cea mai mare concentrare de muncă servilă era implicată în activități de producție, mai ales pe marile moșii. De fapt, cea mai mare concentrare de sclavi era în gospodării, unde aveau îndatoriri neproductive, ca servitori. Dreptul roman distingea clar între *mancipia rustica* și *mancipia urbana* (inclusiv cei din *villa rustica* sau fermă), cei din urmă sclavi fiind cei de care se încuraja stăpânul casei cu singurul scop al stilului său de viață, *sua cultus causa*.

Aproape imediat apare întrebarea: societatea romană a fost o societate sclavagistă? Statistic, sclavia nu era prevalentă în lumea romană și mari părți ale imperiului nu beneficiau de munca sclavilor. Si totuși, nu putem răspunde la întrebare doar cu ajutorul statisticii. Societatea romană era o societate sclavagistă doar pentru că sclavia ca instituție domina mentalitatea romană. Până la urmă, *libertas*, libertatea, era definită ca faptul de a nu fi sclav. Cei care lucrau pământul, exploatau morile și minele duceau o viață grea, împovărată de trudă. În romanul său *Măgarul de aur*, africanul Apuleius prezintă o perspectivă lipsită de compromisuri asupra condiției împovărătoare a sclavilor care munceau într-o moară de făină:

Spatele le era brăzdat peste tot cu urme tăbăcite de bici, după cum se vedea prin cămășile lor zdrențăroase, care mai mult curgeau de pe ei decât le acopereau pielea plină de cicatrici; dar unii purtau doar un acoperământ în jurul șalelor. Fruntea le era însemnată cu litere, aveau capetele pe jumătate rase și lanțuri de fier la picior. (*Măgarul de aur*, 9, 12)

Aceste suflete sărmâne trebuiau să se învârtă la nesfârșit în jurul pietrei de moară, cu picioarele prinse în lanțuri de fier. Pentru a fi făcuți să meargă mai repede, primeau din când în când lovitură de bici pe spate. Treptat, ajungeau să orbească din pricina prafului și a întunericului.

Proprietarul de sclavi avea putere deplină asupra lor, chiar și drept de viață și de moarte. O inscripție cumplită (AE 1971, 88) din portul Puteoli nu pare la început altceva decât un contract de muncă (*manceps*) pentru antreprenorul de pompe funebre al sus-numitului

oraș, cu orele de muncă și sumele cuvenite. Totuși, la o examinare mai atentă, cititorul va observa că una dintre atribuțiile acestuia era cea de „torționar al sclavilor, disponibil în cartiere“; se mai dă și o listă de prețuri pentru diferitele treburi murdare, de la biciuire la crucificare (coloana II, rândurile 8–14).

Erau proprietari de sclavi buni și răi, dar asta ținea doar de noroc. Societatea romană avea o atitudine mentală adânc înrădăcinată față de sclavi, o societate unde bărbatii comandau, femeile nășteau și sclavii munceau, căci aceasta era ordinea romană a lucrurilor. Pentru dreptul roman, un sclav nu era o persoană, ci *res*, un obiect supus domniației stăpânului. Si totuși, trebuie să fim prudenti, căci nu există nici o sugestie că romani însăși ar fi considerat sclavul un obiect mai curând decât o persoană, iar situația care pune un individ la dispoziția celuilalt trebuie reglementată, censorii, de exemplu, fiind împuterniciti să verifice acte de violență neîntemeiate asupra sclavilor. Termenul *res* implica faptul că un sclav nu avea drepturi, *pronullo*, ci doar îndatoriri, iar această definiție legală îl separă de alte forme de subordonare. În îndreptarul său despre practici agricole, Varro, contemporanul roman al lui Spartacus, subliniază că administratorul moșiei, *vilicus*, nu ar trebui să recurgă la bici în situațiile în care cuvintele sunt de ajuns (*Despre agricultură* 1, 17, 5). Athenaios exprimă probabil cel mai bine acest lucru când explică principiul dezbină și domnește cu privire la sclavi, explorând tensiunea dintre drepturile unui proprietar cu privire la sclavi și îngrijorarea pricinuită de un proprietar care făcea exces de cruzime:

Se pot lua două măsuri de prevedere: prima, cei care urmează a fi sclavi nu trebuie să provină din aceeași țară, iar dacă acest lucru este cu puțință, ei nu trebuie să vorbească aceeași limbă; și în al doilea rând, trebuie îngrijiți cum se cuvine – și nu doar de dragul lor; oricine vrea să țină cont de propriile interese nu ar trebui să se poarte niciodată cu aroganță față de propriaii sclavi. (Athenaios, *Banchetul înțeleptilor* 6, 265a)

Sclavii erau cu siguranță ființe umane și totuși, pentru a-i reduce la docilitatea necesară a unui animal lipsit de rațiune, era nevoie de

un regim de brutalitate calculată și de teroare, mai ales la ferme, unde *vilici* exploatau puterea sclavilor. La peste o sută de ani după înăbușirea revoltei lui Spartacus, senatorul și filosoful Seneca a formulat cel mai liberal set de doctrine despre sclavie care fusese articulat la Roma. Susținând că stăpânii ar trebui să își trateze sclavi cu blândețe, Seneca a abolid distincția artificială dintre sclavi și oameni liberi, insistând că toți oamenii împărtășeau o origine comună și o moralitate comună, o frăție spirituală a umanității, dacă vreți. În *De beneficiis* (3, 18–28), acesta se întreabă dacă nu cumva este posibil ca un sclav să facă un bine stăpânului său. Înainte de a răspunde, Seneca face o distincție interesantă între termeni: a) *beneficium*, o faptă bună sau o favoare săvârșită ca gest liber și voluntar de către un individ, fără nici o obligație față de beneficiar; b) *officium*, o îndatorire săvârșită de un fiu, fiică, soție etc. față de un tată, soț, cap de familie, patron etc., și anume o obligație ivită din datorie; și c) *ministerium*, o acțiune așteptată din partea unui sclav, în măsura în care nu are de ales decât să săvârșească acțiunea respectivă. Apoi Seneca trece la subiect spunând că nu statutul social, ce reprezintă pur și simplu un accident al nașterii, ci intenția individului respectiv este cea care acordă favoarea, datoria sau altceva. Și totuși, un contraargument decurge după cum urmează: un sclav nu poate fi responsabil în fața stăpânului dacă acesta îi dă bani sau dacă îl îngrijește când este bolnav, dar Seneca ripostează imediat spunând că se gândeau la sclavul care luptă pentru stăpânul său ori refuză să îi dezvăluie secretele chiar și sub tortură. Este o greșeală, lămuritește Seneca, să credem că mintea unui sclav nu este liberă, chiar dacă trupul său se află în proprietate.

Alt pasaj fascinant poate fi regăsit într-o dintre *Scrisorile morale* (*Epistulae Morales* 47) ale lui Seneca, scrise după retragerea din viața publică. Aici, filosoful întreabă un prieten dacă se înțelege bine cu sclavii lui, iar prietenul îi răspunde, bineînțeles, afirmativ. Din nou Seneca evidențiază că ei sunt tot sclavi, la care prietenul răspunde da, însă negreșit ființe umane. Încă o dată Seneca subliniază că aceștia sunt tot sclavi și aşa mai departe. Apoi Seneca fandea z amintind proverbul roman „câți sclavi, tot atâția dușmani“ (*quot*

Agora a italicilor, Delos. S-ar putea ca aici să fi fost o piață de sclavi construită în urma Primului Război al Sclavilor. Cu o generație în urmă, romani transformaseră insula sacră a lui Apollo într-un port liber scutit de taxe și, la scurt timp după aceea, Delos a dobândit sumbra reputație de a fi piață de sclavi prin excelență, lăudându-se că putea manevra 10 000 de sclavi pe zi.

Ancient Art & Architecture

servi, tot hostes, 47, 5), altfel spus, dușmanii tăi sunt oamenii care lucrează pentru tine. Regula friciei pare să fi fost baza relației stăpân-sclav, dar s-ar putea răspunde, aşa cum Seneca face aici, că o asemenea frică a hrănit cruzimea sălbatică a stăpânilor și astfel „îi transformăm în dușmani“.

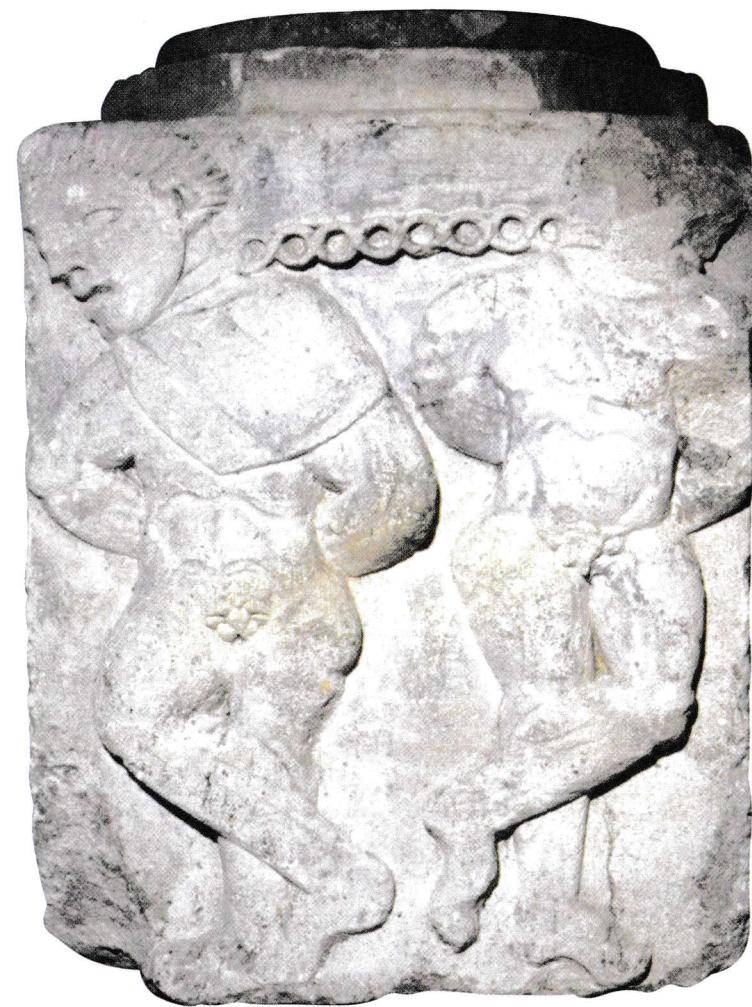
Desigur, această poziție morală era cea a unui stoic, iar în nici una dintre vastele lui colecții de scrieri Seneca nu face apel la abolirea sclaviei. Dimpotrivă, stoicismul, școala filosofică dominantă încă

de la sfârșitul republicii, promova opinia conform căreia era lipsit de însemnatate tot ceea ce nu îl afecta pe omul interior. Prin urmare, războiul, care era o tulburare a armoniei cosmice, cauzat de slăbiciune sau de judecata strâmbă a omului, precum și grozăvile sale, cum ar fi moartea și luarea în sclavie, erau lipsite de însemnatate pentru un om bun. Astfel stoicul era un om liber fiindcă alesese să fie liber. Se susținea că este imposibil să iei în sclavie un om împotriva voinței sale – el trebuia să consimtă să fie sclav, altminteri ar fi putut alege să moară ca om liber. Scopul era progresul, nu perfecțiunea.

În *Institutiones* ale lui Caius, o introducere în jurisprudența romană scrisă pe la 161 d.Hr., regăsim o definiție legală a sclaviei: „Starea care este recunoscută de *ius gentium* în care cineva este supus, contrar naturii, stăpânirii unei alte persoane“ (1, 3, 2). *Ius gentium* era o lege despre obiceiurile și practicile regăsite la toate popoarele cunoscute, nu un cod legal internațional ca atare. Dar de ce contrar naturii? Deoarece, argumentează Caius, starea de libertate este cea naturală, chiar dacă oamenii s-au născut sclavi. Cu alte cuvinte, sclavia este o invenție a oamenilor și nu se regăsește în natură. Într-adevăr, cealaltă invenție umană, războiul, a asigurat grosul sclavilor, dar aceștia erau și pradă a pirateriei (de ex. Strabon, *Geografia* 14, 5) sau erau rezultatul reproducерii (de ex. Columella, *Despre agricultură* 1, 8, 19).

S-a presupus întotdeauna că țăranul-fermier zdravăn lucra singur pământul pentru sine și familia lui. Poetul grec Hesiod, un mic fermier la rândul lui, ne spune că cele trei lucruri vitale de care are nevoie un fermier sunt „o casă, o soție și un bou pentru arat“ (*Munci și zile*, 405). Firește, pentru cumpătarea domestică a lui Hesiod, soția este doar altă sursă de mâna de lucru, dar în ce moment au recurs proprietarii de pământ la mâna de lucru a sclavilor?

Fără îndoială, a existat un aflux uriaș de sclavi în Peninsula Italică după războaiele de expansiune ale Romei încheiate cu succes. De asemenea, unele dintre cifrele din tabelul de mai jos, cu sclavii aduși în piața de sclavi de la Roma, oferite de autori antici pentru secolul II î.Hr., sunt impresionante și înspăimântătoare:

Basorelief (Mainz, Mittelrheinisches Landesmuseum) ce împodobește baza unei coloane din *principia* Mainz-Mogontiacum, ce înfățișează doi captivi goi, legați de gât cu lanțul. Se pare că sunt gali, dat fiind că părul ca o coamă de cal indică practica celților de a-l spăla în apă cu var și apoi de a-l pieptăna dinspre frunte spre ceafă, probabil pentru a părea mai fieros pe câmpul de luptă.

Ancient Art & Architecture

Data	Etnie
177 î.Hr.	5 632 istrieni
167 î.Hr.	150 000 epiroți
146 î.Hr.	55 000 cartaginezi
142 î.Hr.	9 500 iberici
101 î.Hr.	60 000 cimbri

Sursă
Titus Livius, 41, 11, 8
Titus Livius, 45, 34, 5
Orosius, 4, 23, 3
Appian, <i>Iberica</i> 68
Plutarh, <i>Marius</i> 27, 5

Desigur, cliometria are aplicații limitate pentru Antichitate, dat fiind că autorii antici au menționat cifrele simbolic, iar nu statistic. Cu toate acestea, s-a estimat că, la finele secolului I î.Hr., numărul sclavilor din Peninsula Italică ajunsese între două și trei milioane dintr-un total de șase până la șapte milioane și jumătate de oameni (inclusiv Gallia Cisalpina) sau circa o treime din populație (Brunt 1971: 124, Hopkins 1978: 102). Dar a avut oare importul masiv de sclavi repercusiuni serioase asupra organizării muncii agricole din peninsulă?

Oricât ar părea de ciudat, se poate susține că sclavia nu este metoda evidentă prin care să exploatezi pământul. Muncile agricole sunt sezoniere, însă sclavii buni de muncă trebuie să păstrați și hrăniți tot anul. S-a recunoscut în prezent că o cantitate mult mai mare de mâna de lucru liberă era folosită la munca pământului în Peninsula Italică (Garnsey-Saller 1987: 75–77). Proprietarii aristocrați de pământuri puteau – și chiar o făceau – să își împartă pământul în loturi și să le arendeze țăranilor fără pământ, care în schimb se ocupau de arendă cu ajutorul familiei sau chiar cu cel al lucrătorilor sezonieri. De fapt, țăranul arendaș a făcut întotdeauna parte din peisajul agricol, fiind o alternativă viabilă la munca sclavilor chiar și în secolele II–I î.Hr. Atât Cato, cât și Varro au presupus în tratatele lor agricole că sclavii vor forma nucleul mâinii de lucru permanente brute de la fermă (de ex. Cato, *Despre agricultură* 2, 2–7; 5, 1–5). Totuși, acești scriau pentru un anume mediu, al proprietarului senatorial de pământuri cu o moșie la țară, conectată la o piață internațională a surplusului, aşa cum era Cicero (*De officiis* 1, 151), care laudă agricultura atât ca sursă de bogătie, cât și pe temeiuri morale. Pentru acești oameni importanți cu mijloace vaste existau oare „alte pământuri“,

în exprimarea retorică a lui Varro, „mai cultivate decât în Italia?“ (*Despre agricultură* 1, 2, 3).

Prin urmare, agricultura de investiție, în opoziție cu practica prevalență a agriculturii de subsistență, era aplicabilă cu adevărat doar pe pământurile de pe coasta îngustă din centrul și sudul Peninsula Italică și din insula Sicilia. Aici, câțiva proprietari bogăți dețineau suprafețe întinse de teren arabil și păsune, acele *latifundia* sau „câmpii întinse“ din literatura romană, unde populații numeroase de sclavi se regăseau în trei zone: a) viticultură și cultivarea măslinilor; b) creșterea vitelor; c) producția de cereale.

Aceasta ne duce la o discuție despre Roma ca „economie sclavagistă“. Există câteva moduri de a cerceta chestiunea. Am putea susține că economia sclavagistă a existat doar când majoritatea celor implicați în economia societății respective erau sclavi, dar în acest caz nu a existat niciodată o asemenea economie. Nici măcar Sudul extrem al Statelor Unite din perioada premergătoare războiului civil nu a îndeplinit acest criteriu. Mult mai productivă este noțiunea conform căreia o economie sclavagistă este una în care modul dominant de producție stabilește ritmul pentru tot restul, indiferent dacă este producție sclavagistă sau nu.

Astfel, sclavii erau un motor important al economiei din Sudul extrem, așa cum au fost și pentru economia Greciei clasice, a estului elenistic și a Romei. Cu alte cuvinte, nu toată lumea avea sclavi, dar dacă existau bani, toată lumea avea să cumpere sclavi, idealul fiind o proprietate întreținută de sclavi. Desigur, o economie putea exister fără instituția sclavie. Dacă vom cerceta mai în detaliu lumea română târzie, vom observa apariția altei forme de muncă subordonată, în care oamenii liberi erau legați de pământ, altfel spus, apariția instituției feudalismului, al cărei rol era să producă un surplus care să permită existența unui grup de elită.

Ar trebui să avem în vedere și costul efectiv al unui sclav. Potrivit lui Plutarh, Cato cel Bătrân „nu a cumpărat nici măcar o dată un sclav cu o sumă mai mare de 1 500 de *drachmae* (drahme), deoarece nu voia sclavi frumoși sau de lux, ci care să muncească din greu, cum ar fi păstori“ (*Vieți paralele*, *Cato Maior* 4, 4, cf. 21, 1). *Drachma*